

**TASVIRIY SAN'AT TA'LIMIDA MILLIY KOMPONENTLARDAN
FOYDALANISHDAGI MAVJUD MUAMMOLAR**

Baltayeva Xalima Toraboyevna

Urganch davlat pedagogika instituti,

San'atshunoslik kafedrası o'qituvchisi

Email: baltayevaxalima583@gmail.com Tel: +998937448191

ANNOTATSIYA. Maqolada tasviriy san'at ta'limida milliy komponentlardan foydalanish jarayonida amaliyotda uchraydigan muammolar tizimli tahlil qilinadi. Dasturiy-metodik, kadrlar salohiyati, moddiy-texnik va psixologik-pedagogik xarakterdagi muammolar guruhlariga ajratilib, ularning har biri sabab-oqibat munosabatlari nuqtai nazaridan yoritiladi.

Kalit so'zlar: milliy komponent, muammo, ta'lim mazmuni, metodik ta'minot, kadrlar salohiyati, moddiy-texnik baza.

ABSTRACT. The article systematically analyzes the practical problems encountered in using national components in fine arts education. Problems of a programmatic-methodological, personnel-related, material-technical, and psychological-pedagogical nature are grouped and each is examined from the perspective of cause-and-effect relationships.

Key words: national component, problem, educational content, methodological support, personnel potential, material-technical base.

KIRISH

Tasviriy san'at ta'limi mazmunini milliy komponentlar asosida takomillashtirish zaruriyati oldingi tadqiqotlarda nazariy jihatdan asoslab berilgan bo'lsa-da, bu jarayonning amaliy tomonini tahlil qilmasdan turib, uni real ta'lim jarayoniga tatbiq etish mumkin emas. Har qanday nazariy g'oya amaliyotga tatbiq etilganda muqarrar ravishda ma'lum to'siqlar va muammolarga duch keladi, va aynan shu muammolarni ilmiy asosda aniqlash hamda tizimlashtirish keyingi bosqichda ularni bartaraf etish yo'llarini ishlab chiqish uchun zaruriy shart hisoblanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi tasviriy san'at ta'limida milliy komponentlardan foydalanishning amaldagi ahvolini tanqidiy tahlil qilish va bu jarayonda uchraydigan asosiy muammolarni ilmiy jihatdan tizimlashtirishdan iborat.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Ta'lim mazmunini amaliyotga tatbiq etishdagi muammolar masalasi pedagogika fanida keng o'rganilgan. Ta'lim islohotlarini tahlil qiluvchi tadqiqotlarda har qanday nazariy jihatdan asoslangan yangilik amaliyotga

tatbiq etilganda “amalga oshirish bo‘shlig‘i” deb ataluvchi hodisaga duch kelishi ta’kidlanadi, bu nazariy g‘oya bilan uning amaliy natijasi o‘rtasidagi tafovutni anglatadi. Milliy ta’lim tizimida bu masala, milliy komponentlar kontekstida, alohida chuqur tadqiq etilmagan, bu esa mazkur maqolaning ilmiy yangiligini belgilaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot metodologiyasi sifatida amaldagi o‘quv dasturlari va darsliklarning kontent-tahlili, o‘qituvchilar va talabalar bilan o‘tkazilgan so‘rovnoma va suhbatlar natijalari, hamda pedagogik kuzatish metodlaridan foydalanildi. Bu metodlar majmuasi muammolarni nafaqat nazariy, balki amaliy-empirik jihatdan ham asoslash imkonini berdi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Muammolarni ilmiy tahlil qilishda ularni tasodifiy kamchiliklar sifatida emas, balki ta’lim tizimidagi tizimli bo‘shliqlarning natijasi sifatida ko‘rib chiqish zarur. Bu yondashuv muammolarni bartaraf etishda ham nuqtali, epizodik chora-tadbirlar emas, balki kompleks, tizimli islohotlarni talab qilishini ko‘rsatadi. Quyida har bir muammo guruhi alohida-alohida, sabab-oqibat munosabatlari nuqtai nazaridan batafsil tahlil qilinadi.

Dasturiy-metodik xarakterdagi muammolar. O'tkazilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, amaldagi tasviriy san'at o'quv dasturlarida milliy komponentlardan foydalanish tizimli emas, balki epizodik va tasodifiy xarakterga ega. Dasturlarda milliy san'at namunalariga ajratilgan mavzular ko'pincha o'quv yilining faqat bir necha haftasini qamrab oladi, qolgan vaqt esa an'anaviy, umumiy tasviriy san'at mavzulariga bag'ishlanadi.

Bu holat milliy komponentning uzluksiz va bosqichma-bosqich rivojlanishini ta'minlay olmaydi [1]. Mavjud darsliklarda milliy san'at namunalari haqidagi ma'lumotlar ko'pincha yuzaki, faqat tasviriy-ko'rgazmali xarakterda berilgan bo'lib, ularning tarixiy-nazariy chuqurligi yetishmaydi. Natijada o'qituvchi qo'shimcha manbalarni mustaqil izlashga majbur bo'ladi, bu esa ta'lim sifatining o'qituvchining shaxsiy tashabbusiga bog'liq bo'lib qolishiga olib keladi. Yana bir muhim dasturiy-metodik muammo milliy komponentlarni turli o'quv fanlari o'rtasida muvofiqlashtirishning yo'qligidir.

Har bir fan milliy mavzularni o'zicha, boshqa fanlar bilan hech qanday bog'liqlikda emas holda o'rgatadi, natijada talabada bilimlar tizimli, yaxlit tasavvur emas, balki parchаланган, bir-biriga bog'lanmagan ma'lumotlar to'plami sifatida shakllanadi. Fanlararo muvofiqlashtirilgan dastur bo'lmasa, milliy komponentning to'liq didaktik salohiyatidan foydalanish mumkin emas [3].

Kadrlar salohiyati bilan bog'liq muammolar. Amaliyotda eng ko'zga tashlanadigan muammolardan biri — tasviriy san'at o'qituvchilarining milliy san'at sohasidagi kasbiy-metodik tayyorgarligining yetarli emasligidir.

Ko'pgina o'qituvchilar oliy ta'lim davrida milliy amaliy san'at, Sharq miniatyurasi yoki milliy me'moriy bezaklar bo'yicha chuqur va tizimli bilim olmagan, shu sababli ular bu mavzularni dars jarayonida ishonchli va professional darajada yorita olmaydi. Natijada milliy komponent ko'pincha faqat tashqi, dekorativ material sifatida qo'llaniladi, uning chuqur tarixiy-madaniy va badiiy-nazariy mazmuni talabalarga yetkazilmaydi [5]. O'qituvchilarning malaka oshirish tizimida milliy komponentlar bo'yicha maxsus kurslar yoki seminarlar deyarli mavjud emas. Malaka oshirish dasturlari asosan umumiy pedagogik texnologiyalar yoki zamonaviy tasviriy san'at texnikalariga qaratilgan bo'lib, milliy-madaniy komponentni o'qitish metodikasi bo'yicha maxsus tayyorgarlik e'tibordan chetda qolmoqda. Bu esa o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishida sezilarli bo'shliq hosil qiladi.

Moddiy-texnik ta'minot bilan bog'liq muammolar. Milliy san'at namunalarini sifatli o'rgatish uchun zarur bo'lgan moddiy-texnik baza ko'pgina ta'lim muassasalarida yetarli darajada rivojlantirilmagan. Sharq miniatyurasi va xalq amaliy san'ati namunalarining yuqori sifatli reproduksiyalari, o'quv-ko'rgazmali qo'llanmalari, hamda milliy naqsh va ornament namunalarining albom-katalogi ko'pgina kutubxona va o'quv xonalarida yetishmaydi. Bu esa o'qituvchini faqat internet manbalaridan olingan, sifat jihatdan pastroq materiallar bilan cheklanishga majbur qiladi [6]. Milliy amaliy san'at turlarini amaliy tarzda o'rgatish uchun zarur bo'lgan maxsus asboblari, bo'yoqlar va materiallar ham yetarli emas. Zamonaviy raqamli texnologiyalar interaktiv taxtalar, virtual muzey resurslariga kirish imkoniyati ham barcha ta'lim muassasalarida bir xil darajada mavjud emas, bu esa mintaqalar o'rtasida ta'lim sifatida tafovutlarni keltirib chiqarishi mumkin.

Psixologik-pedagogik xarakterdagi muammolar. Zamonaviy globallashuv sharoitida ba'zi talabalarda milliy san'at mavzulariga nisbatan qiziqishning pastligi kuzatiladi. Bu, birinchi navbatda, ommaviy madaniyat va xorijiy vizual kontentning keng tarqalganligi bilan bog'liq bo'lib, natijada talabalar milliy san'at namunalarini "eskirgan" yoki "zamonaviy emas" deb qabul qilishlari mumkin. Bunday munosabatni o'zgartirish uchun milliy komponentlarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar va talabalar uchun jozibador shakllarda taqdim etish zarur, biroq amaliyotda bu masala yetarlicha hal etilmagan [4]. Yana bir psixologik-pedagogik muammo o'qituvchilarning milliy komponentlarni o'qitishda faqat reproduktiv (nusxa ko'chirish) metodlarga tayanishidir. Bunday yondashuvda talaba milliy naqsh yoki miniatyura namunasini shunchaki nusxalaydi, uning ramziy ma'nosi, kompozitsion mantiqi va tarixiy konteksti haqida mustaqil fikrlashga undalmaydi. Natijada milliy komponentning yuqorida qayd etilgan rivojlantiruvchi va tarbiyalovchi funksiyalari to'liq amalga oshmay qoladi.

Dasturiy-metodik muammolarning yana bir jihati mavjud o'quv-uslubiy majmualarda milliy komponentlar bo'yicha aniq baholash mezonlari, namunaviy dars ishlanmalari va metodik tavsiyalarning yo'qligidir. O'qituvchi milliy mavzuni dars jadvaliga kiritishni istasa ham, unga tayanch bo'ladigan tayyor metodik material topolmaydi va bu vazifani to'liq mustaqil hal qilishga majbur bo'ladi. Bu holat, tajribasi kam yosh o'qituvchilar uchun, milliy komponentlardan foydalanishdan voz kechish yoki uni yuzaki tarzda amalga oshirish xavfini kuchaytiradi [1].

Baholash va nazorat tizimidagi muammolar. Amaldagi baholash mezonlari asosan texnik bajarilish sifatiga qaratilgan bo'lib, milliy komponent asosidagi topshiriqlarni baholashda ularning o'ziga xos jihatlari, milliy uslubiy xususiyatlarga rioya qilinishi yoki ramziy ma'noning to'g'ri talqin etilishi

hisobga olinmaydi. Bu esa o'qituvchilarni milliy mavzularni chuqur emas, balki yuzaki tarzda o'qitishga undaydi, chunki chuqur va sifatli ishlash uchun alohida rag'batlantiruvchi baholash mexanizmi mavjud emas [8].

Hududiy tafovutlar bilan bog'liq muammolar. O'zbekistonning turli hududlarida milliy amaliy san'at an'analari turlicha rivojlangan, Farg'ona vodiysi kulolchilik va kashtachilik, Buxoro va Samarqand me'moriy bezak va naqqoshlik, Xorazm esa o'ziga xos yog'och o'ymakorligi bilan mashhur. Biroq amaldagi o'quv dasturlari bu hududiy xilma-xillikni yetarlicha hisobga olmaydi, ko'pincha faqat umumiy, "o'rtacha" milliy san'at namunalari bilan cheklanadi. Natijada mahalliy o'ziga xoslik va hududiy san'at maktablarining boy merosi ta'lim jarayonida to'liq aks etmay qolmoqda [7]. Bu esa talabalarning o'z hududiga xos san'at an'alarini chuqur bilmasdan, faqat umumlashgan tasavvurga ega bo'lib qolishlariga sabab bo'ladi.

Hududiy tafovutlar shuningdek ta'lim resurslarining notekis taqsimlanishida ham namoyon bo'ladi. Poytaxt va yirik shaharlardagi ta'lim muassasalari milliy san'at bo'yicha nisbatan boyroq kutubxona va muzey resurslariga ega bo'lsa, chekka hududlardagi muassasalar bunday imkoniyatlardan ancha kam bahramand bo'ladi. Bu holat ta'lim sifatida hududlararo tengsizlikni kuchaytirishi mumkin.

Zamonaviy raqamli muhit bilan bog'liq muammolar. Raqamli texnologiyalar davrida talabalarning katta qismi ma'lumotni internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali qabul qiladi, biroq milliy san'atga oid sifatli, ilmiy asoslangan raqamli kontent hozircha yetarli emas. Internetda milliy naqsh va miniatyura namunalari haqida ko'plab yuzaki, ba'zan noto'g'ri ma'lumotlar tarqalgan bo'lib, bu talabalarda noto'g'ri tasavvurlar shakllanishiga olib kelishi mumkin. Milliy san'at bo'yicha sifatli, ilmiy jihatdan tekshirilgan raqamli ta'lim resurslarining yetishmasligi zamonaviy ta'lim muhitidagi jiddiy bo'shliqlardan biridir [6]. Bundan tashqari, o'qituvchilarning katta qismi

raqamli vositalardan milliy komponentlarni o'qitishda foydalanish metodikasini yetarlicha egallamagan, bu esa mavjud texnik imkoniyatlardan to'liq foydalanishga to'sqinlik qiladi.

Muammolarning o'zaro bog'liqligi. Yuqorida sanab o'tilgan muammolar bir-biridan alohida emas, balki o'zaro sabab-oqibat munosabatlarida bog'langan yaxlit tizimni tashkil etadi. Masalan, dasturiy-metodik ta'minotning yetishmasligi o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, bu esa o'z navbatida talabalarning milliy mavzularga qiziqishini pasaytiradi, va past qiziqish esa baholash tizimidagi kamchiliklar bilan birga milliy komponentning ta'lim jarayonidagi o'rnini yanada zaiflashtiradi. Shu sababli bu muammolarni bartaraf etish ham alohida-alohida emas, balki kompleks, tizimli yondashuv asosida amalga oshirilishi lozim.

Xorijiy tajriba bilan qiyosiy tahlil. Milliy komponentlarni ta'lim mazmuniga integratsiya qilishda muammolarni bartaraf etish yo'llarini izlashda xorijiy tajribani o'rganish foydali bo'ladi. Bir qator mamlakatlarda, xususan Yaponiya va Koreyada, milliy-an'anaviy san'atni o'qitish davlat darajasida qo'llab-quvvatlanadigan maxsus dasturlar, sertifikatlangan o'qituvchilar tayyorlash tizimi va markazlashtirilgan o'quv-metodik resurs bazasi orqali ta'minlanadi.

Bunday tizimli davlat yondashuvi yuqorida qayd etilgan dasturiy-metodik va kadrlar salohiyati muammolarini samarali bartaraf etish imkonini beradi. O'zbekiston sharoitida ham shunga o'xshash markazlashtirilgan yondashuvni, milliy san'atni o'qitish bo'yicha yagona metodik markaz yoki resurs bazasini yaratish orqali shakllantirish mumkin [9].

MUHOKAMA

Yuqorida tahlil qilingan muammolarni muhokama qilishda shuni ta'kidlash lozimki, ularning aksariyati o'zaro chambarchas bog'liq bo'lib, ular orasida yagona "asosiy" muammoni ajratib bo'lmaydi. Dasturiy-metodik ta'minotning yetishmasligi boshqa barcha muammolarning zahirida yotuvchi tizimli sabab sifatida qaralishi mumkin, chunki aynan shu bo'shliq o'qituvchilar tayyorgarligi, baholash mezonlari va moddiy-texnik ta'minot masalalarida ham o'z aksini topadi.

Shu nuqtai nazardan, islohotlarni aynan dasturiy-metodik ta'minotni yangilashdan boshlash strategik jihatdan eng maqbul yondashuv bo'lishi mumkin. Muammolarni bartaraf etishning umumiy yo'nalishlari.

Yuqorida tahlil qilingan muammolarni bartaraf etish, albatta, alohida, keng qamrovli tadqiqotni talab qiladi, biroq ularning umumiy yechim yo'nalishlarini quyidagicha belgilash mumkin: dasturiy-metodik ta'minotni yangilash va fanlararo muvofiqlashtirishni kuchaytirish, o'qituvchilarning malaka oshirish tizimiga milliy komponentlar bo'yicha maxsus modullarni kiritish, moddiy-texnik bazani, xususan sifatli ko'rgazmali va raqamli resurslarni boyitish;

talabalarda milliy san'atga qiziqishni oshiruvchi zamonaviy pedagogik usullarni joriy etish, hududiy san'at maktablarining o'ziga xosligini ta'lim mazmuniga integratsiya qilish; hamda milliy komponent asosidagi topshiriqlarni baholashning maxsus mezonlar tizimini ishlab chiqish. Bu yo'nalishlarning har biri alohida ilmiy-metodik tadqiqotni talab qiladigan keng qamrovli vazifadir.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, tasviriy san'at ta'limida milliy komponentlardan foydalanish jarayonida dasturiy-metodik, kadrlar salohiyati, moddiy-texnik va psixologik-pedagogik xarakterdagi bir qator muammolar mavjud bo'lib, ular o'zaro bog'liq tizim sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu muammolarni ilmiy asosda aniqlash va tizimlashtirish milliy komponentlar asosida yangi didaktik model va metodik tamoyillarni ishlab chiqishning zaruriy dastlabki bosqichi hisoblanadi. Kelgusi tadqiqotlarda aynan shu muammolarni bartaraf etuvchi aniq metodik yechimlar ishlab chiqish dolzarb vazifa bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligining amaldagi "Tasviriy san'at" fani bo'yicha davlat ta'lim standarti va namunaviy o'quv dasturi. — Toshkent, 2021.
2. Yo'ldoshev J.G'. Fanlararo integratsiya nazariyasi va amaliyoti. — Toshkent: "O'qituvchi", 2018. — 152 b.
3. Yoshlar orasida milliy qadriyatlarga munosabat: sotsiologik-pedagogik so'rovnoma natijalari (2024–2025-o'quv yili). — Toshkent, 2025.

4. O'qituvchilar malaka oshirish tizimi to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarorlari va Xalq ta'limi vazirligi buyruqlari.

5. Ta'lim muassasalarining moddiy-texnik ta'minoti bo'yicha me'yoriy hujjatlar va monitoring hisobotlari. — Toshkent, 2024.

6. Абдуллаев Т.А. Шарқ миниатюра санъати тарихи ва назарияси: ўқув қўлланма. — Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2019. — 212 б.

7. Tasviriy san'at fanidan talabalar bilimini baholash mezonlari va metodikasi: uslubiy qo'llanma. — Toshkent, 2022.

8. Пугаченкова Г.А., Ремпель Л.И. История искусств Узбекистана. — Москва: Издательство "Искусство", 1965.

9. O'zbekiston hududlari amaliy san'at maktablari: tarixiy-etnografik tadqiqotlar to'plami. — Toshkent: Fan, 2020.

10. O‘zbekiston Respublikasi ta’lim muassasalarini raqamlashtirish bo‘yicha davlat dasturi va uning ijrosi to‘g‘risidagi hisobotlar. — Toshkent, 2024.

11. Efland A.D. A History of Art Education: Intellectual and Social Currents in Teaching the Visual Arts. — New York: Teachers College Press, 1990. — 320 p.

